

УДК 811.161.2'38:821.161.2 Стеф. 1/7.08

ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ОПТИМІСТИЧНОЇ “НУТИ” У ТВОРАХ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

Н. Д. Бабич

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича;
кафедра культури мови і стилістики;
58000, м. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2;
тел. +38 (067) 372-23-24; e-mail: nadiya.babyuch@i.ua*

У статті здійснена спроба виявити і пояснити місце та зміст у текстах новел і поезій у прозі Василя Стефаника світлі тони (“нуті”) у партитурі озвученого безпросвітнього матеріального, фізичного і морального болю, якого зазнавали персонажі і які переживав з ними сам письменник, котрого “переслідувала троянда – символ життя і смерті”.

Ключові слова: *Василь Стефаник, новели, поезія у прозі, позитивна тональність, трагічний контекст, партитура тексту, символ життя, символ смерті.*

Коли б не згадував В. Стефаника, мимоволі відчуваєш якийсь внутрішній спротив (начебто й позитивного) вислову М. Горького: “Прочитайте... як коротко, сильно і страшно пише цей чоловік”. Що коротко – це правда. І це той приклад, коли словам тісно, а думкам просторо. І що страшно – теж правда, бо за муки людські завше страшно, особливо якщо їх чинять над безпорадними.

Так виникла думка пошукати й усе ж “почути” у творах Василя Стефаника оптимістичні нотки (арх. *нуті*). Свою передмову до збірки оповідань «Кленові листки» (К.: Дніпро, 1987) М. Нечиталюк назвав «Мов океан глибокого чуття...», поставивши у кінці три крапки. “Глибоке” чуття не може бути, вважаємо, трагічним – дець, колись мусить блиснути спокій і радість! Погоджуємось з М. Марусяк: “Якщо мову вважають світом світів, то мовлення письменника – це окремий мікросвіт, який заслуговує вивчення і ретельного дослідження” [3, с. 196].

Як констатує Л. Дорошко, дослідник О. Дорошенко назвав В. Стефаника “поетом трупа”, “умираючого життя”, на що письменник відповів: “Критики, які прийдуть після Вас, назвуть мене здоровлям України” (див.: В. Стефаник. Повне зібрання творів. У 3 т. – К., 1954. – Т. 3. – С. 172) [2, с. 37]. У багатьох працях про творчість В. Стефаника є підтвердження цих слів. Як приклад, наведемо цитату з дослідження Л. Дорошко: “У пошуках цілісності, всесвітньої гармонії Стефаник знову і знову звертається до “витоків”, де людина у своїй безкінечній внутрішній глибині змикається з безкінечністю світа. Соціально упослідже-

на, приречена на вічне нещастя, вона утверджується В. Стефаніком як одвічна і вища цінність всесвіту. Стефанікова людина інтуїтивно прозирає ту цілісність, яка носить назву “життя” [2, с. 39].

Дещо інакше бачить Стефанікове ставлення, розуміння сенсу життя С. Процюк у початкових сторінках свого роману про Василя Стефаніка, названого «Троянда ритуального болю». Від імені героя роману читаємо: “Це не я хочу плакати – а той моторошний звір всередині мене. Се він примушує мене видіти лише біду, тільки нещастя поміж загалом тихим і монотонним життям покутського люду. Мене не цікавлять щасливі. Мені нудно там, де радіють. Моє царство і мій світ там, де плачуть. Кажуть, що у плачі нема краси. Та хіба ходить за то? Мужики своїм плачем вивергають із себе найліпше, весь прибитий буднем цвіт своїх душ. У минуту трагедії людина є на правду великою. Тоді вона не гнеться до землі. Горе приближує її до неба. Чистить душі. А що ми варті без туги за чистою душею?” [7, с. 6]. В анотації до роману зазначено, що своєю творчістю В. Стефанік прагнув подолати суперечності й трагізм життя, тому в його текстах, як і в його житті, чорне та біле опинялися поряд, хоч митець усвідомлював небезпеку такого “сусідства” [7, с. 5], тобто чуттєве й надчуттєве, фізичне й метафізичне у творчій свідомості письменника, вважає Р. Піхманець, дивним способом поєднувалися у свідомості, принаймні творчій, цього надзвичайно талановитого новеліста [6, с. 132].

Наведемо один фрагмент з начерку В. Стефаніка «Мое слово»:

Я створив собі свій світ.

Праворуч мене синє поле і чорні скиби, і білий плуг, і пісня, і ніт солений.

Ліворуч чорна машина, що з червоного рота прокльоном стогне.

А в серці моїм мій світ шовком тканий, сріблом білим мережаний і перлами обкинаний.

У своїм царстві [10, с. 32].

Очевидно, йдеться про мамине творення його світу (Н. Б.).

То хто ж він, Стефанік – лірик чи трагік? Ю. Гаморак вважає, що “лірик, людина тонкого складу душі, але дуже “вразливий на своє і чуже страждання” [1, с. 11], тобто образ автора і його художні образи, зазначає М. Щербак, поєднують у собі “зв’язки дійсності, а в ній завжди стикаються і відбиваються одна в одній різні форми, грані життя” [11, с. 211].

Ця об’єктивна теза, а також нагадування Р. Піхманця про те, що багато з перших Стефанікових читачів і критиків наголошували, що “суто художні ознаки, а не правдиве зображення життя, роблять його твори першорядними в українському письменстві” (див. [6, с. 129]), дає нам сподівання на висвітлення обраної теми.

1) Як найприємніша нота звучить для нас, читачів глибока повага багатьох персонажів В. Стефаніка до рідного краю, до свого дому і до праці – якою б важкою вона не була:

“Віду в неділю з церкви, йду додому та й нютую собі в голові, що най лиш поживу з десять років, та й село геть перебудую. Так перебудую, що не жель буде у него зайти...Дома пообідаю та й йду в поле на жито подивитиси” («Майстер») [8, с. 37];

“Коня запрягав у підруку, сам себе в борозну; на коня мав ремінну шлею і нашільник, а на себе Іван покладав малу мотузяну шлею” («Камінний хрест») [8, с. 63].

2) Попри гнітючу реальність селянського життя, Стефаник спостерігав дивовижно добрі риси характеру, які пробивалися через пиятику, безгрошів'я, сімейну незлагоду і т. ін. і викликали посмішку крізь сльози. Порівняймо:

“Ще Івана знали на селі з того, що до церкви ходив лиш раз у рік, на великдень, і що курей зіцирував. Та так він їх научував, що жодна не важилася на подвір'я і порпати гній” («Камінний хрест») [8, с. 67]. Та усмішка швидко згасне, як прочитаєш далі: *“То так він їх научував, що жодна не важилася на подвір'я і порати гній. Котра раз лапкою дранула, то вже згинула від лопати або бука”* (Там само), хоч це можна вважати і відчуттям чоловічої принциповості.

3) Непоодинокі картини взаємтурботи подружжя. Наприклад:

“Митро латав жіночі чоботи. Не латав, а зчіплював докупі. Гріх би було давати таке дрантя до шевця...А жінка боса-босіська, води внести до хати не було в чім...

– Бігме, кину в піч, шпурну у вогонь та й збудуєся!..

Приговорюючи до чобіт, Митро все-таки з великою старанністю їх латав...

Митриха сиділа на припічку і латала дранки” («Осінь») [8, с. 55].

(Але за короткий час Митро стає сімейним деспотом, бо коли накопичилась бідність і з'явилась безпорадність її подолати).

Проте це лише коротка вибірка з тексту, у якому насправді немає ані злагоди, ані надії на те, що зношені чоботи і подертий одяг вдасться колись змінити на нові, і то найперше тому, що господар живе ненавистю і зневагою до близьких, не знаходячи виходу з бідництва.

4) Попри трагізм життя дітей у сім'ях, де батько або мати, або й обоє виявляють засліплену тягарем життя жорстокість і навіть ненависть до своїх дітей, у новелах В. Стефаніка читаємо й протилежні картини буття, напр., з новели «Стратився»:

“Тато припав на коліна у ногах Миколая та молився. Цілував ноги сина, бив головою у плиту...

Плачучи, убирав сина на смерть. У біленьку мережану сорочку, у пояс вишиваний та в капелюх із павами його убрав. Писану тастру поклав під голови, в головах поклав свічку, аби горіла за страчену душу” [8, с. 26].

У чому бачимо тут позитивні нотки? – А в дотриманні шани до похоронного обряду, до відповідних традицій “вбирати” відповідно в народні строї. А найбільше розчулюють такі батькові запитання вже до

душі сина: *“Скажи мені: скільки служеб наймати, кільки на бідні роздавати, абі тобі бог гріха не писав?”* (Там само).

5) Так глибоко заховані в глибинах душ Стефаникових персонажів (умови життя яких і мертвого підняли б на спробу допомогти цим людям, але “то було давно” і вже не знайдеш тих, хто в тому був винен!) нотки страху перед карою за содіяні аморальні гріхи, за жорстоке поводження з батьками або дітьми, що їх не одразу й почувеш. Напр., з новели «Лесева фамілія»: Лесиха просить чоловіка не відносити від дітей рештки ячменю до коршми. Але він не слухає. Тоді жінка у відчаї закликає своїх семи- і десятирічних синів бити батька. А ще вражає те, що просить бити лише по ногах, “лиш по ногах”: *“На каліку то ще заробимо, але на п'яка ми не годні заробити!”* [8, с. 29]. Коли з удареного батьком обличчя маминого потекла кров, тоді сини взялися за виконання маминого прохання: *“Хлопці вже зважилися, і підбігали, як щенюки, і били по ногах, і відбігали, і знов били. Майже бавилися, майже сміялися.*

...Лесь кинув мішок на землю і став як дурний... Врешті ляг на землю і скинув киттар.

– Андрійку, та й ти, Іванку, йдть тепер бийте, я ані кинуси. Ви це малі, та вам тежко підбігати. Гай, бийте.

...Лесиха заревіла на все село...

...Най тебе, чоловіче, Бог ніб'є...” [8, с. 32].

Жінка усвідомлює: те, що відбулося, лягло на неї і на дітей великим гріхом, який вона не зможе за них відмолити.

Та ось кінцеві слова: *“Небо дрожало разом зі звіздами. Одна впа-ла з неба. Лесиха перехрестилася”* [8, с. 32].

З цього прочитуємо певне небесне прощення, що його засвідчило падіння зірки і щирий хрест на грудях матері.

б) Василь Стефаник глибоко переживав, що село українське гине. І однією з причин бачив тенденції емігрування до Канади та Америки. Порівняймо фрагменти з двох новел: «Камінний хрест» і «Мамин синок». Якщо тональність першого – розсудлива на тлі аналізу причини явища еміграції, то друга – суперечлива.

Що вартий лише отакий образний відступ, а одночасно і розгорнута метафора стану душі і тіла Івана Дідуха під час його прощання з односельцями перед від'їздом до Канади: *“То як часом якась долишня хвиля викарбутить великий камінь із води і покладе його на берег, то той камінь стоїть на березі тяжкий і бездушний. Сонце лупає з нього черепочки давнього намулу і малює по нім маленькі фосфоричні звізди. Блимає той камінь мертвими блисками, відбитими від сходу до заходу сонця, і кам'яними очима своїми глядить на живу воду і сумує, що не гнітить його тягар води, як гнітив від води. Глядить із берега на воду, як на утрачене щастя”* [8, с. 67-68].

У чому ж тут оптимізм? В усвідомленні того, що рідний край, Богом і долею подароване середовище для людини найдорожче: людині без нього ще важче, аніж у тяжких соціальних і матеріальних умовах

життя. (Отаким викинутим із води самотнім каменем стають і сучасні українці-заробітчани. Вони так само тужать за водою, в якій ще недавно відбивалося їхнє обличчя, їх власне “я”).

7) У кожному творі, в якому “присутні” діти страждених селян, попри безцеремонну, прямолінійно жорстоку правду про неспроможність батьків вилікувати або прогледувати своїх дітей, несподівано нахлине на читача тепла хвиля і глибоко затаєної турботи... І все, що було “сильним і страшним” у цю мить, здається сном, від якого ти нарешті прокинувся. Наприклад, у новелі «Катруся» батько дорікає хворій доньці, що вона довго хворіє, не живе і не вмирає, а грошей на ліки і лікарів ох і багато назичено, та все ж везе її до лікаря.

“Катруся заходила від плачу і кашляла на все поле.

Тато витягнув з пазухи яблуко та якимось несміливо подав доньці. Ніколи він ще не давав їй ніяких лакітків.

– Не плач, небого, я тобі не воріг. Я лиш кажу, аби задурно гроші не відвезти, аби себе не скалічити та й аби тобі допомогло. Таже ти сама, дитинко, видиш, що нема відки. Я би тобі мізинного пальця врубав та й би-м не жалував. Я за тебе маю в людей честь, як за хлопця, бо-с робітниця на все село... ” [8, с. 46].

Та наступна фраза – знову жорстока правда без жодного співчуття й осмисленої остороги.

А з новели «Діти» вичитуємо, що і в ті далекі часи були порядні нотаріуси: *“Сухенький був панок, з борідков, та й він так роз’їзував синові: “Дідові, – каже, – до покит его живота, то має ему бути его постіль, він має спати, він має вілежуватиси, аби і до схід сонця. А вже як, – каже, – его на лаву покладете та землев припоробаєте, то ти тоді з лави на дідову постіль перейдеш. А бабі, – каже, – має бути бабина піч, вона най си вігриває, най си богу молить, а як вже ї обмиєте та й руки навхрест складете, та тоди най невістка вже лізе на піч, бо вона її” [8, с. 96].* Та позитивної “ноти” не почулося від діда, що висповідував своє життя “на четверо гонів заголосо” – реально в цій родині діти поводитися саме навпаки.

Як бачимо, В. Стефаник “ритуалом власної творчості” прагнув подолати трагізм і суперечності життя” [7, с. 4], взагалі він, як пише М. Нечиталюк, був поетом людських страждань і сподівань [5].

І якщо в новелах – переважно страждання, то в поезії у прозі – здебільшого добрі сподівання.

Поезія «У воздухах плавають ліси» починається безрадісно:

“У воздухах плавають ліси” та й села серед них.

На небі хмари, як той мох, що примерз до землі у лісовій тишині, – сірій, ледом укритий.

Сірі хмари станули над заходом та й закаменіли.

Сонце, як би з него кров спустив.

Саме бліде і промені такі”.

Але поет не погоджується з таким станом природи:

“Якби розбив хто оті примерзлі хмари та станув би понад сонце. Сотворив би нові зорі...”

Якби-м розбив ту скалу, що душу мою закувала!

Ліси би зашуміли, заспівали би села.

Там закований голос сопівки мої, що як вона грала, то луг до сходу хилився” [9, с. 255].

У поезіях знаходимо підтвердження слів С. Процюка – автора роману про В. Стефаніка: “...його, людину і письменника, манила й переслідувала троянда – символ життя і смерті” [7, с. 4].

Тексти поезій у прозі часто вибудовуються за допомогою контрасту, як наприклад:

“Ось осінь вже. Чи ти, листе, шепчеш, що він мене вже не любить? ... Скажи, скажи горішку, що ти шепчеш?”

... А за вікном шепотів оріх широким листям: “Чешися, дурна, він тебе любить!” («Раненько чесала волосся») [9, с. 259].

Контрастність настроєвості письменника “відверто” описує поезія «Амбіції», що ми схильні вважати внутрішнім монологом людини, яка усвідомлює складність буття та складність людських характерів (яким є і сам!) і розуміє, що для вибору того, що тобі найдорожче потрібно “вийти з емоцій” хоча б на часинку:

“Ти будь у мене тверда, як небо осіннє уночі. Будь чиста, як плуг, що оре. Будь мамою, що нічков темнов дитину хитає та тихонько-тихонько приспівує до сну. Вбирайся, як дівчина раненько вбираєси; як виходить до милого, ще й так вбирайся. Шепчи до людей, як ярочок до берега свого. Грими, як грім, що найбільшого дуба коле і палить. Плач, як ті міліони плачуть, що тінею ходять по світі. Всякай у невинні душі, як каплина роси у чорну землю всякає. Біжи, як нам’єтності мої, що їх більше батогів жене, як сонце проміння має, біжи та лови чужі нам’єтності та сплітайся з ними. Як знеможеш, то сядь на вербу та дивися на спокійний став.

Така будь, моя бесідо!” [9, с. 252].

Вражає контрастністю змальованих картин твір, у якому одна оптимістична “нута” нагадує Шевченків заспів, а друга ще й не виразно трагічна, але до болю сумна – “нута” Стефанікова (їх нарізно виділимо у тексті. – Н. Б.).

“Вечір. Місяць на небі розгортається, парубоча пісня мостить собі мости до зізд, сира сопілка наймацька жалібно стогне з ясел, до вікон панських. Дими спокійно долинами синіють, гуртки чорних овець шукають воріт своїх, за ними діти куряву збивають...”

І чого ти, серце моє, квилши мені в грудях як покинена пташка? І чому ти, серце моє, не пукнеш?

*Вечеряють. Мама дає порядок на столі, ложки тарахкотять, громада споживає мамину траву. **Сирота тисне голову до острого***

одвірка і нагадує собі щось давнє дуже. Кажуть молитви, розбрєдаються спати...” [9, с. 254].

Обрамлює цей текст (починають і завершують) слова автора як його оцінка, його сприйняття описаного: *“І чого ти, серце моє, тремтиши, як листок на вітрі? І чому ти, серце моє, не пукнеш?”* («Ользі присвячую») [9, с. 254].

І насамкінець наше бачення символів життя і символів смерті за поетично-прозовими текстами Василя Стефаника.

Символ смерті письменник вважає, на наш погляд, білу троянду-рожу. У поезії «Городчик до Бога ридав» біла роза просить у Бога цілоденного сонечка, бо без нього квітка гине, а ще є в ній один білий листочок понад жовте листя: *“Ще-м на цім світі не набулася. Я ще біла, як сніг, біленька, та вже усихти?!”* ... Осінь, сонце пізно сходить і рано заходить, то хай би ще зів’янув останній, уже, очевидно, найменший *“листочок жовтавий”*, бо зорі *“вночі з мене насміхаються”*, а Роза хоче зорі *перейти і людей вітати*. Та *“сонечко схилило до полудня, і роза похилила голову, як маленька дитина. Стрімголов звисала та шептала: сонечка, ой сонечка!”* [9, с. 256]. Отже, прагнення до життя мусить забезпечуватися сонцем буття. А осінь хай не приходить “заскоро”.

За поезією «Вночі» можемо спростовувати вище нами потлумачене розуміння рожі як символу смерті: за п’ятьма монологіями, а врешті – це внутрішній діалог олюдненого образу самої Японської рожі, яка знає випробувань теж через вимушеність загинути пізньою осінню. Роза чує п’ять голосів, які обіцяють їй захист і нове щасливе життя. Та тільки п’ятий голос мовить про найдорожче їй середовище буття: *“Є в мене поле, широкі ниви рожі зродили, рожі зродили та ще колючі. А попри ниву все у долину ручай лентою срібного шовку спливає. Там підеш зо мнов, там на ту ниву, що рожі зродила. Нива ся вклонить, ручай у ноги впаде. Чорна хмара (а саме через неї роза цвіт опустила. – Н. Б.) пропаде.*

Лист рожі поплив до моря... Та цвіт твої рожі з ними (стадом островів з архіпелагу. – Н. Б.) назад поверне” [9, с. 257-258].

Отже, цю першу нашу спробу довести, що не зажди “коротко, сильно і страшно” писав Василь Стефаник, можна поглибити, хоча у безпросвітних стражданнях змальованих ним образів він бачив притуплені обставинами буття високі людські цінності, які лише подеколи виривалися пером письменника...

Зрозуміло, що аналіз саме художніх засобів змальовання розмежує біле і чорне... Про це вже дослідники писали. Але сказали ще не все.

Література

1. Гаморак Ю. Василь Стефаник (Спроба бібліографії) / Юрій Гаморак // Стефаник В. Роса. – Івано-Франківськ, Місто НВ, 2015. – 180 с. +іл.

2. Дорошко Л. Слово, сказане самим буттям (Природа слова Василя Стефаника) / Лідія Дорошко // Слово і час. – 2004. – № 12. – С. 36-41.
3. Марусяк М. Особливості індивідуального мовлення В. Стефаника (За його епістолярієм) / М. Марусяк // Мовознавчі студії: збірник наук. праць. – Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 2007. – С. 196-299.
4. Матвіяс І. Г. Стилiстичні нюанси новелiстики Василя Стефаника / І. Г. Матвіяс // Вивчаємо українську мову і літературу. – 2010. – № 3-4. – С. 2-6.
5. Нечиталюк М. Ф. Мов океан глибокого чуття... (передмова) / М. Ф. Нечиталюк // Василь Стефаник. Кленові листки. Оповідання. – К.: Дніпро, 1987. – С. 5-16.
6. Піхманець Р. Формула Роси: Символічні коди Василя Стефаника / Роман Піхманець // Василь Стефаник. Роса. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. – С. 129-179 (80 позицій бібліографії).
7. Процюк С. Троянда ритуального болю. Роман про Василя Стефаника / С. Процюк. – К.: ВЦ “Академія”, 2010. – 184 с.
8. Стефаник В. Кленові листки. Оповідання / Василь Стефаник. – К.: Дніпро, 1987. – 238с.
9. Стефаник В. Поезії в прозі // Василь Стефаник. Твори. – К.: Дніпро, 1964. – С. 252-260.
10. Стефаник В. Роса / Василь Стефаник. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. – 180 с.
11. Щербак М. Поетика Стефаникових багатозначних слів у контексті художнього перекладу (на матеріалі російських перекладів) / М. Щербак // Людинознавчі студії: зб-к наук. праць Дрогобицького державно-го педаг. ун-ту. – Дрогобич, 2002. – Вип. 5. – С. 232-241.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 10.05.2016 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Лесюком М.П.*

A HOPEFUL NOTE IN VASIL STEFANIK'S WORKS AND WAYS OF ITS CREATION

N. D. Babych

*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University; Department of Culture,
of Language and Stylistics; 58000, Chernivtsi, Kotsiubynskoho Str., 2;
ph. +38 (067) 372-23-24; e-mail: nadiya.babych@i.ua*

This article strives to identify and to explain the place and content of bright notes (arch. nuty) in Vasyl Stefanyk's novellas and prose poems voiced in the score of physical, material and moral pain that their characters, and together with them the author himself, the symbol of life and death, through and who was pursued by the rose – suffered.

Key words: *Vasyl Stefanyk, novellas, prose poems, tragic context, positive tone, score of the text, symbol of life, symbol of death, notes.*